

ROZGONYINÉ DR. MOLNÁR EMMA
Juhász Gyula Tanárképző Főiskola
Szeged

Virágné Horváth Erzsébet: Stilisztika a gyakorlatban

SZEMANTIKAI ALAKZATOK I.

A stilisztika önálló tárgyként csak a gimnáziumok felsőbb osztályaiban jelenik meg, de jelen van a tananyagban már az alsó tagozattól az olvasmányok, irodalmi alkotások feldolgozásában, a műelemzésben. A magyartanár mindennapi munkájának része a biztonságos tárgyi tudás, mellette az új irányzatok megismerése, új kutatási eredmények adaptálása, ezért örül minden kezébe kerülő új segédanyagnak, tanácsokat tartalmazó kiadványnak, mint amilyen ez a könyv is.

Virágné Horváth Erzsébet főiskolai jegyzetként adta közre, de a bevezető Ajánlás-ban azt írja, hogy „mindazoknak szól e kötet, akik élvezni és érteni is szeretnék az irodalmat, akik hisznek abban, hogy a stilisztikai interpretáció a „nyelvben kifejezhető universum” feltárásának sajátos útja és lehetősége”. Tehát nem csak a tanítóképzősök számára íródott jegyzet, de mindenkinek javasolható segédanyag, aki értőn szeretne műalkotásokat olvasni.

A szerző szándéka szerint a stíluselmélet és gyakorlat „együttes kezelésére” tesz kísérletet, illetve meg is valósítja annak egyik lehetséges formáját.

A könyv tíz fejezetre oszlik, ebből négyben a legfontosabb elméleti témákat vázolja a szerző, az ötödikben gyakorlati feladványok sora következik, majd komplex gyakorlatok, stíluselemzési példák, s a VIII. fejezetben megadja a gyakorlatok, a komplex feladatok helyes megoldását; a végére az elemzett művek betűrendes jegyzéke kerül.

Részletesebben áttekintve:

I. Az első fejezet Stilisztika, stílus – több elméleti tanulmányból vett idézettel igazolja elméleti alapvetésének hitelességét. Kiemeli, hogy a stilisztikai szövegelemzés, a műelemzés egyik részdíszciplinája. Külön jelzi a stilisztikai elemzés interdiszciplináris jellegét. Elméleti síkon elkülöníti a *nyelvészeti stilisztikát*, amely a nyelvi megnyilatkozások nyelvi kifejezőeszközeit írja le, az *irodalmi stilisztikától*, mely az esztétikai értékekre is kiterjedő, értékelő jellegű, a szövegen túlmutató tényezőket is figyelembe veszi. Mindkét kategória nyelvészeti alapú, nem lehet szétválasztani őket: A stilisztika egyszerre nyelvtudományi és irodalomtudományi diszciplína, komplex tudomány.

A stílust sok tényező befolyásolja, és nem írható le csupán formai rendszerként. „Funkció és viszonyfogalom, azért a szöveg megértésének, funkcióját tekintve is a komplex műelemzés része.”

II. Stilisztikai elemzés elméleti bemutatása a második fejezet: szövegnyelvészeti eredetű „operacionális” elmélet, mivel elemzési technika alapjául szolgál. Az irodalmi mű interpretációjának része, tehát komplex elemzési tevékenység. Feltétele a tartalmi viszonyok értelmezése, végső célként a mű jelentésvizonyainak feltárását jelöli meg. A szöveg jelentése – vallja – meghatározza a stílust, viszont a szöveg jelentésének stílárís forrásai is vannak.

Szakirodalom alapján definiálja a stíluselméletét: feladatát, tárgyát, és bemutatja a stílélméletét.

A funkcionális stíluselmzésről szól, mely a megnyilatkozásra irányul, és ennek síkjai szerint haladhat. Ezek: 1. a hangszerkezet, a grafikai szerkezet, tagolás, a ritmikai intonáció; 2. a lexikális szerkezet síkja; 3. a szintaktikai szerkezet, a mondat, a grammatikai és szemantikai felépítés; a be-

szédelemek; 4. a kontextus-szerkezet síkja: szintaktikai egységek közötti viszony, a mondatok közti kapcsolatok.

A stilisztikai elemzés az analízis és szintézis lépéseiből épül fel: nyelvi és nem nyelvi síkjainak az egymásra vonatkoztatott értékével zárulhat. A nyelvi műalkotás mint a jel struktúrája Petőfi S. János modellje szerint formalizált alakban is megjelenik, a kölcsönkapcsolatok megértését a verbális közlés mellett a vizualitás is segíti.

III. Nyelvi kép és stílus

A szókép, trópus fontos funkciót kap, valamely gondolkodási folyamat eredménye. A nyelvi kép jelentésalakzat (metaszeméma). Definíciója pontos, és minden ismertető jegyet felsorol. Szemantikai és szintaktikai jellemzői mellett a befogadói tudatot sem hagyja figyelmen kívül a modern szakirodalom, azokat a terminusokat használva, amelyek nélkülözhetetlenek az egységes, új értelmezés érdekében pl.: kvázi-szint, izotóp, allotóp szövegelemek, klasszémák stb.

„Nyelvi kép bármely szövegrész, amely legalább két szintaktikailag összekapcsolt, de szemantikailag összeférhetetlen elemből áll” – idézi Kemény Gábort a szerző. A képi determináció folyamata egyúttal nyelvi determináció is.

Bemutatja az *explicit* (teljes, kifejtett) képet s az *implicit* (egyszerű, kifejtetlen) képet is. A képszerkezet elemeihez Kemény Gábor képtípusainak elemeit és formális felépítettségét közli – 8 féle képtípust regisztrál. A megnevezések értelmezését is közli az egyszerűbb megértetés szándékával pl.: implicit = nincs megnevezve a tárgyi elem.

Az elemi kép, komplex kép, továbbfejlesztett kép leírása, bemutatása után szól arról, hogy a „külső és belső forma” határterületén helyezkednek el a képek, szövegelemek. A nyelvi kép a jelentésszintézis poétikai eszköze, a műben strukturáló, formateremtő elvként működhet.

IV. Nyelvi kép és képelemzés

A nyelvi kép és képelemzés a képekbe foglalt különböző világszegmentumok grammatikai-logikai és szemantikai-fogalmi elemzését jelenti.

A jelentéstani szempontú képvizsgálatban a jelentésszerkezet a következő lépésekben írható le: 1. a jelentés magva: lexikális vagy szótári jelentés; 2. a kontextuális jelentés: a lexikális aktualizálása, konkretizálás; a beszédhelyzet hatása; 3. a sajátos írói/költői jelentés.

A kontextuális vizsgálat kiterjedhet 1. a *mikrokontextusra* (képek, képszerkezetek, mondatok), és *makrokontextusra* – a mű egészére.

A klasszikus szóképeket mutatja be ezután modern szemlélettel és terminológiával.

A metaforát és a vele társult szóképet az alábbi sorrendbe mutatja be: metafora, szinesztézia, megszemélyesítés, hasonlat, allegória, szimbólum, metonímia, szinekdoche.

Mindegyikről közli a legfontosabb elméleti megállapításokat, majd példákkal illusztrál, pl. A hasonlat (gör. parabolé; lat. similitudo) definíciója után a *szerkezetéről* szól, (viszonyító, viszonyított), grammatikai szerkezetéről (összetett mondat), logikai szerkezetéről (1. globális, 2. részleges hasonlat). Jelentéssíkok szerint *heterogén* és *homogén* hasonlat létezik aszerint, hogy a tárgy és a kép egynemű vagy különemű fogalmi tartalmú-e pl. konkrét-elvont; természetes-mesterséges stb.

A hasonlat „közbülső” helyet foglal el; – a trópusról explicitása, a valóság és fantázia elhatárolása különbözteti meg (többek között).

V-VI. Gyakorlatok – Komplex feladatok

A „Gyakorlatok”-ban az egyes szóképekre vonatkozó kérdéssor kapcsolódik egy-egy vershez a hallgatóknak szánt feladványként: pl. *Metafora*

1. Tanulmányozza Áprily Lajos: Fa vagyok című versében a *képdetermináció* folyamatát! Kategorizálja metaforatípusait a képszerkezet elemeit szerint!

2. Vizsgálja meg a *grammatikai determináció* folyamatát! Állapítsa meg a szó szerkezet fajtáit! Milyen grammatikai determináció-típus jellemzi leginkább a költeményt?

3. Milyen *szemantikai* sajátosság jellemzi a cím-metaforát s a szövegbeli metaforákat?

4. Milyen *asszociációsor* körvonalazható a szemantikai síkon?

A helyes válaszokat, megoldásokat a VII. fejezetben találhatjuk.

A VIII. fejezet – Stíluselemzési példák – címet viseli, és komplex elemzési mintákat tartalmaz. A jegyzet elméleti alapozó fejezeteinek tartalma és szisztémája szerint elemzi végig a választott költeményeket egy következetesen végigvitt logikai rendben.

Az elemzett korpusz kivétel nélkül mind vers, így homogén lehet a vizsgálati metódus is. A prózaszöveg elemzésének még nincsenek olyan hagyományai, körülhatárolható rendje, mint a költeményeknek. Talán ezért sem került ilyen példa a könyvbe.

Meg kell jegyeznünk, hogy a szerző a legújabb szakirodalmat, az utolsó 5-10 év termésének legjavát használta fel az elméleti alapozáshoz, az elemzési gyakorlathoz.

Olyan könyvet vehetünk a kezünkbe, mely jegyzetnek készült, de főiskolai, egyetemi elméleti/gyakorlati tankönyvnek is használható a stilisztika, a stílustan egy szegmentumának a megtanulásához.

Bízást ajánlhatjuk a továbbképzéseken részt vevő pedagógusok számára, de azoknak is, akik e kérdéskörben önszorgalomból, autodidakta módon szeretnének tájékozódni. Dicséri a szerzőt közérthető stílusa és az a segítő szándék, amellyel a terminológiát zárójelbe tett értelmezéssel igyekszik „lefordítani”, így tanulhatóbbá, érthetőbbé teszi a könyv/jegyzetet.

Az ajánlásban olvashatjuk, hogy a jelen könyv folytatása várható, melyben a szintaktikai alakzatokkal is foglalkozik majd a szerző.

Mielőbbi megjelenését várjuk.

A könyv kiadója: Körösi Csoma Sándor Főiskola, Békéscsaba 1996.

DR. HAJZER LAJOS

Janus Pannonius Tudományegyetem

Pécs

Tiszóczy Csaba: Az orosz lágernyelv

LEXIKOLÓGIAI ELEMZÉS ÉS SZÓTÁR

Sajátos műfajú munkával jelentkezett Tiszóczy Csaba, a Janus Pannonius Tudományegyetem Szláv Filológiai Tanszékének adjunktusa, aki a hosszú évtizedek óta tabuként kezelt orosz szociolingvisztika egyik részterületén találta meg a maga igazi kutatási területét, s nem valami egyéb – csupán „kariergarantáló” – partikuláris, divatosnak kikiáltott részterületen, aminek még a tudományos mivolta is megkérdőjelezhető.

A magyarországi tanároknak, filológusoknak (de elsősorban russzistáknak) és fordítóknak szánt – immár évtizedekre visszanyúló kutatási eredményeit felvillantó – munka mindenképpen hézagpótló alkotás mind elméleti, mind gyakorlati (lexikográfiai) vonatkozásban.

A szerző által is említett D. Sz. Lihacsov 1938-ban írt jelentős szociolingvisztikai munkája, „A szaknyelv argó szavai” is csak jóval Sztálin halála (1953.) után – 1964-ben – jeleníthetett meg, a „marrizmus bukása” után (vö.: Razvityije grammatyiki i leksziki szovr.russzkovo jazika. M.: 1964., 311-359. lap).